
I. ФУНКЦІОНУВАННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ СИСТЕМИ

УДК 331.102.312:316.752

ТРАНСФОРМАЦІЯ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ЕЛІТИ

Л. К. Семів, доктор економічних наук

У працях теоретиків постіндустріалізму, в документах світового та європейського рівнів економіку XXI ст. визначено як економіку знань, економіку людського капіталу. До найважливіших видів людських інвестицій відносять освіту, навчання, перенавчання, підвищення кваліфікації. У суспільстві знань, в економіці якого домінує виробництво послуг, зростання ролі освіти й наукових досліджень, формуються об'єктивні передумови для трансформації системи суспільних цінностей.

Узагальнення нових поглядів на трансформацію життєвих цінностей людини у суспільстві знань міститься у Доповіді ЮНЕСКО «До суспільств знань» [1], реалізація основних положень і принципів якої передбачає, що в новому суспільстві формуються, будуть витребуваними і посилять свій мотиваційний вплив такі цінності: навчання, творчість, володіння інноваційною культурою, інформацією та отриманими знаннями, обмін, взаємодія і спільне використання знань, захист інтелектуальної власності тощо.

У нових умовах пріоритетним для України стає розвиток економіки за інноваційною моделлю, про що засвідчать матеріали Парламентських слухань, що присвячені «Стратегії інноваційного розвитку України на 2010–2020 роки в умовах глобалізаційних викликів [2].

Обрання інноваційного курсу розвитку національної економіки означає, що в недалекій перспективі українське суспільство все більше набуватиме рис «суспільства знань», а саме: соціальної системи, яка будується і розвивається навколо процесів виробництва, розподілу та використання наукових знань, процесів, що конструюють соціальну реальність, її економічні, політичні, ментальні структури, спосіб життя людини [2].

Мета статті – за результатами експертних соціологічних опитувань виявити ієрархію і пріоритетність цінностей українських громадян, зокрема працівників ВНЗ та академічних установ Західного регіону України як носіїв інтелектуального капіталу.

Серед вітчизняних досліджень значну роль у визначенні ціннісних орієнтацій громадян як мотиваційної передумови модернізаційних перетворень у країні відіграють моніторингові дослідження Інституту соціології НАН України. Результати щорічного моніторингу показують тенденцію зміни співвідношення між матеріалістичними та постматеріалістичними цінностями на користь дуже незначного збільшення останніх [3]. Так, у період до 2000 р. важливість матеріалістичних цінностей у свідомості громадян України постійно зростала, (2000 р. – три чверті населення), тоді як важли-

вість постматеріалістичних цінностей визнали лише 1 % респондентів. Зростання вагомості матеріалістичних цінностей у свідомості громадян супроводжувалось відповідним підвищенням орієнтації на традиціоналістські цінності (здоров'я, сім'я, діти, добробут, рівність, традиції, участь у релігійному житті тощо). У 2006 р. матеріалістичні цінності підтримувало трохи більше половини населення країни, а постматеріалістичні цінності («цінності самореалізації») були значущими приблизно для 1,5 % опитаних. Результати моніторингу продемонстрували, що зменшення ваги традиціоналістських цінностей відбулося завдяки піднесенню ліберально-демократичних цінностей (свобода слова, державна незалежність, демократичний розвиток країни, підприємницька ініціатива, рівні можливості для всіх, участь у діяльності політичних партій і громадських організацій тощо), а також появи змішаної ціннісної орієнтації, яка поєднує в собі і «цінності виживання» і «цінності самореалізації» [4].

У колективній монографії учених Львівської наукової школи виокремлені традиційний та інноваційний підходи до оцінки рівня життя населення [5, с. 299–321]. Зроблено висновок, що в сучасній ієрархії потреб, мотивів, які характеризують рівень життя населення, складові традиційного підходу (елементи матеріального добробуту) є базовими (дослідження проводилось 2005 р. у Львові). Наступний за значенням є діапазон цінностей, які визначають формування та використання людського капіталу й умов людського розвитку (стану здоров'я, можливостей інтелектуального, духовного розвитку, рівня отриманої освіти тощо). Тоді як якісно нові потреби, які пов'язані зі зростанням ролі ІКТ, участі людини в обміні інформацією, посідають останні місця. Зроблено висновок про сформованість в українському суспільстві передумов для формування і використання людського капіталу й елементів людського розвитку. Проте рівень їхньої практичної реалізації не відповідає стандартам європейського рівня життя населення, в тому числі представників інтелектуальної еліти як носіїв ціннісних мотивацій знаннєвого типу.

Результатами експертного опитування представників інтелектуальної еліти Західного регіону України (Львівська, Івано-Франківська, Закарпатська області, 2007 р.) дозволили виявити ієрархію та пріоритетність їхніх цінностей і з'ясувати на їх основі рівень реалізації основних складових творчого потенціалу. Виявлення та оцінка значущості й задоволеності системою цінностей як домінуючих мотивів науково-дослідної, освітньо-наукової діяльності були здійснені серед працівників академічних установ і вищих навчальних закладів. Було опитано 138 респондентів-експертів, які представляють наукову та освітянську еліту, з них 31 працівник установ Академії наук України та 107 працівників ВНЗ.

Розподіл відповідей експертів щодо значущості системи цінностей (рис. 1) вказує, що переважна більшість базових (матеріалістичних) і деяких постматеріалістичних цінностей отримали оцінку «дуже висока» та «висока».

На шкалі значущих цінностей градацію «висока», яку підтримали більше половини експертів, посіли передусім базові (матеріалістичні,) комунікаційні, професійні та духовні цінності (житлові й побутові умови, суспільне визнання й повага оточуючих, спілкування з родичами, друзями, кар'єрне, професійне зростання, відпочинок, культурний розвиток, умови праці, ініціатива, свобода творчості, доступ і використання ІКТ).

Майже для кожного п'ятого з представників інтелектуальної еліти незначними виявились окремі ліберально-демократичні та матеріальні цінності. Це ще раз підтверджує нерозвиненість у суспільстві інститутів громадянського суспільства, низький рівень захисту інтелектуальної праці, а також вказує на наростання процесів диференціації українського суспільства за критерієм доступу до знань.

Таким чином, наведені результати опитування підтверджують, що для економіки знань важливим стає забезпечення відповідності економічного та правового середовища умовам створення й поширення знань у різних сферах економічної діяльності. На особливу увагу заслуговує створення ефективної системи охорони інтелектуальної власності. В аспекті ефективного використання людського

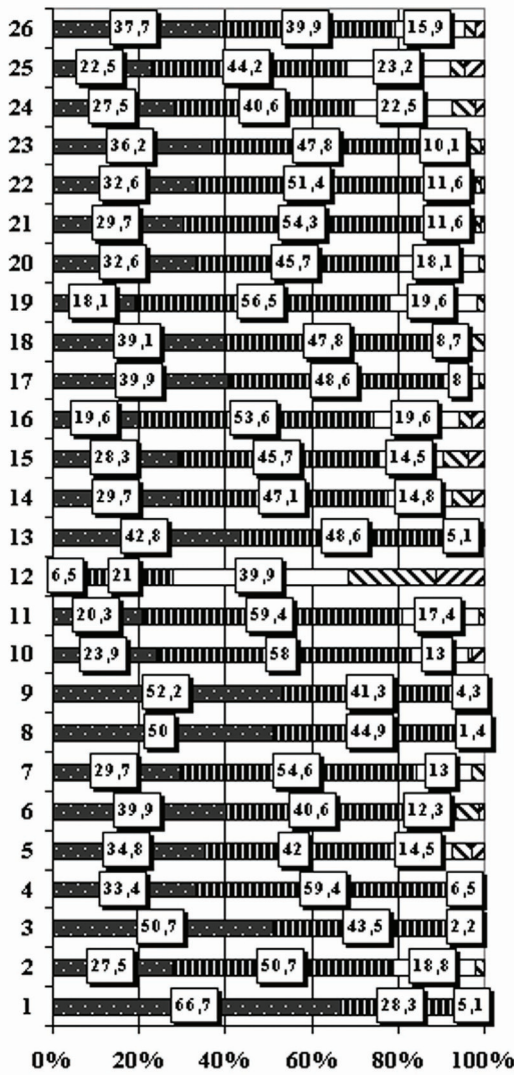

Рис. 1. Розподіл відповідей щодо значущості системи цінностей (значення показано для градацій «дуже висока», «висока», «низька»):
 ■ – дуже висока; ▨ – висока; □ – низька;
 ▩ – дуже низька; ▧ – відсутня

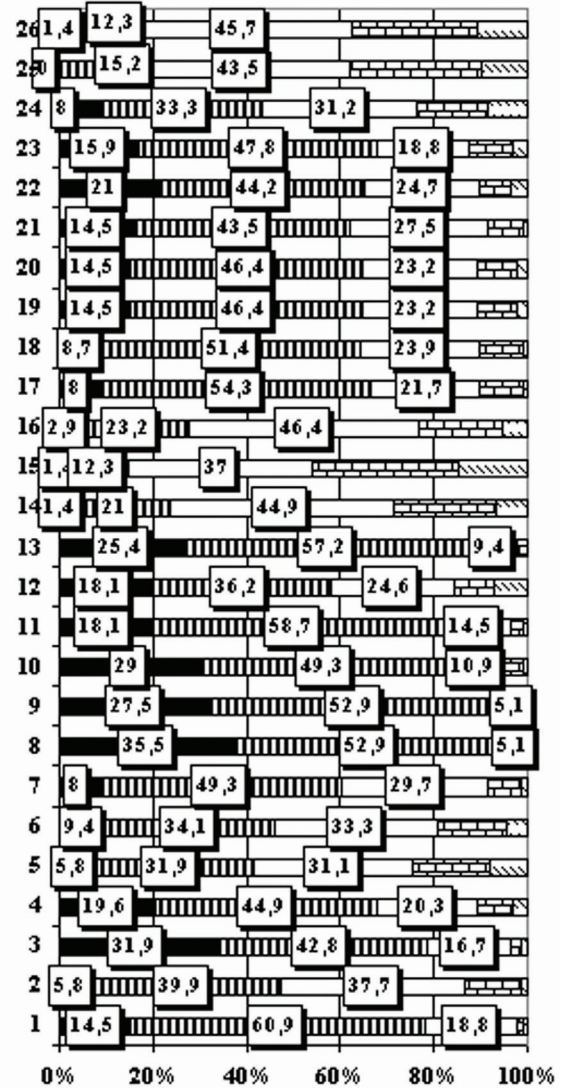

Рис. 2. Рівень задоволеності системою цінностей (значення показано для градацій «повна», «часткова», «низька»):
 ■ – повна; ▨ – часткова; □ – низька;
 ▩ – дуже низька; ▧ – відсутня

Умовні позначення: 1 – стан здоров'я; 2 – рівень матеріального забезпечення; 3 – сімейне благополуччя; 4 – житлові і побутові умови; 5 – соціальна захищеність; 6. особиста безпека в суспільстві; 7 – умови праці; 8 – рівень отриманої освіти; 9 – рівень отриманих знань; 10 – спілкування з родичами, друзями; 11 – суспільне визнання, повага оточення; 12 – владні амбіції; 13 – рівень власної духовності, моралі; 14 – моральність суспільства; 15 – стабільність соціально-економічної та політичної ситуації; 16 – відпочинок, культурний розвиток; 17 – можливості інтелектуального, духовного розвитку; 18 – умови професійної, творчої самореалізації; 19 – кар'єрне, професійне зростання; 20 – можливість керувати своїм робочим часом; 21 – прояв ініціативи, свобода творчості; 22 – доступ і використання ікт; 23 – участь в обміні інформацією, її розповсюдженні; 24 – захист інтелектуальної власності; 25 – удосконалення громадянських форм управління суспільством; 26 – стан довкілля.

капіталу це означає передусім появу нових робочих місць, які вимагають висококваліфікованих працівників, що володіють навиками концептуального мислення; ефективне використання інтелектуального капіталу; форму-

вання реального механізму протидії «вимиванню», нерегульованого відтоку за кордон учених, науковців, дослідників; припинення процесів падіння життєвого рівня інтелектуальної еліти тощо.

Низький рівень усвідомлення потреби залучення представників інтелектуальної еліти до виконання владних повноважень віддзеркалює кадрову кризу в країні, вказує на відсутність вибору управлінською елітою моделі стратегічного розвитку, а також те, що в умовах фінансово-економічної кризи науковці не зайняли активну позицію у виробленні дієвих управлінських рішень. Таким чином, за розподілом відповідей експертів щодо значущості цінностей можна сформулювати певні кластери, в кожному з яких матеріалістичні цінності поєднуються з постматеріалістичними.

На наступному кроці оцінено, в якій мірі представники інтелектуальної еліти задоволені відзначеними цінностями (рис. 2). Порівняльний аналіз рівнів значущості та задоволеності системою цінностей дозволяє відзначити таке:

1. Рівень задоволеності системою цінностей за градацією «повна» є суттєво нижчим від градації значущості «дуже висока» у розрізі практично всіх цінностей. Аналіз результатів опитування за найвищою оцінкою підтверджує, що представники інтелектуальної еліти в рівній мірі найбільше задоволені як реалізацією духовних цінностей, так і цінностей самореалізації особистості.

2. Більше половини експертів частково задоволені цінностями, які формують верхній поверх піраміди А. Маслоу і є затребуваними як в індустріальному, так і в постіндустріальному суспільстві (стан здоров'я, суспільне визнання, повага, рівень власної духовності, моралі, можливості інтелектуального розвитку, умови професійної, творчої самореалізації, рівень отриманих знань і освіти).

3. У градації «низька задоволеність» найвищий показник отримали такі цінності, як можливість відпочинку, культурного розвитку, стан довкілля, моральність суспільства, вдосконалення громадянських форм управління.

4. Опитування показало низький рівень задоволеності постматеріалістичними цінностями (захист інтелектуальної власності, участь в обміні інформацією, її розповсюдженні). Щодо останньої цінності, то через специфіку діяльності експертів, в якій домінують елементи творчості, самореалізації особистості,

майже половина з них частково задоволена її реалізацією, а 15,9 % – задоволені повністю.

У постіндустріальну епоху визначальним чинником суспільного життя стає теоретичне знання, економічні й соціальні функції капіталу переходять до інформації. В умовах зростання потоків інформації те, що четверта частина експертів (24,7 %) має низький рівень задоволеності доступом і використанням ІКТ, вказує на нереалізовані потреби представників інтелектуальної еліти в її переробці, усвідомленні, прийнятті на її основі відповідних рішень. Адже через низький рівень задоволеності доступом і використанням ІКТ її споживачі мають обмежений доступ до знань і їх розповсюдження.

Третина респондентів визначили низький рівень задоволеності захистом інтелектуальної власності. На думку теоретиків постіндустріалізму, ця власність концентрує в собі величезні затрати праці щодо виховання дітей у сім'ї, витрати держави, приватних фондів і громадян на освіту, опанування дітьми, студентами новими знаннями й цінностями культури. Крім того, в інтелектуальній власності втілюються затрати часу і зусиль людини щодо підтримки власного здоров'я, працездатності, а також витрати на охорону та відновлення довкілля [6]. Враховуючи зазначені вище затрати, які включаються в інтелектуальну власність, людський капітал, багатократно збільшується, тому слід створити відповідне правове й інфраструктурне забезпечення.

Таким чином, результати наведеного дослідження підтверджують тезу теоретиків постіндустріалізму, що в новому суспільстві спостерігається закономірність щодо заміщення матеріальних стимулів мотивами самореалізації особистості, нарощування інтелектуального потенціалу та максимального його розкриття в суспільно значимій діяльності.

ЛІТЕРАТУРА

1. К обществам знания. Всемирный доклад ЮНЕСКО [Електронний ресурс]. – Юнеско, 2005. – 231 с. – Режим доступу : <http://unesdoc.unesco.org/images/0014/001418/141843r.pdf>

2. Стратегія інноваційного розвитку України на 2010–20120 роки в умовах глобалізаційних викликів / авт.-упоряд. : Г. О. Андрощук, І. Б. Жилаєв, Б. Г. Чижевський, М. М. Шевченко. – К. : Парламентське вид-во, 2009. – 632 с.
3. Українці стають реалістами [Електронний ресурс] // День. – 2007. – 21 черв. – Режим доступу : http://dialogs.org.ua/ua/issue_full.php?m_id=10551
4. Динаміка ціннісних пріоритетів громадян України (1991–2006). Презентація дослідницьких проектів Інститутом соціології НАН України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.festival.nas.gov.ua/2007/Measures/Pages/default.aspx>.
5. Регіональні суспільні системи : монографія / відп. ред. Л. К. Семів. НАН України, Інститут регіональних досліджень. – Львів, 2007. – 496 с.
6. Белов О. Постиндустриальное общество, или куда мы движемся? [Електронний ресурс] / О. Белов. – Режим доступу : <http://www.sdi.nsk.su>.

УДК 334.012.64+338.24

ВПЛИВ МАЛОГО БІЗНЕСУ НА РЕГІОНАЛЬНИЙ РОЗВИТОК

І. Г. Брітченко, доктор економічних наук

За умов функціонування ринкової економіки необхідним фактором регіонального розвитку є грошові надходження від прибуткових бізнесових і підприємницьких структур. Малий бізнес має бути елементом розвитку регіонального та державного рівнів, складати значний відсоток населення, яке працює в даному секторі економіки, створюючи регіональний продукт, конкурентоздатність, впливаючи, таким чином, на соціально-економічний розвиток регіону.

У багатьох європейських країнах малий бізнес формує до 60 % грошових потоків до бюджету. В Україні малі підприємства майже не беруть участь у формуванні дохідної частини у бюджеті як регіонів, так і держави в цілому, однак розвиток підприємницької діяльності відбувається. Вказана ситуація є негативним явищем і потребує подальшого дослідження в напрямі функціонування малого бізнесу в регіональній економіці.

Проблеми розвитку малого бізнесу в економіці регіонів України цікавлять багатьох науковців: Н. І. Бабкіна – досліджує розвиток малого підприємництва за специфікою міст [1], Н. І. Верхоглядова, О. Д. Чередніченко, І. Б. Стенічева розглядають стратегічні важе-

лі регіонального економічного розвитку на прикладі області [3]; В. Гуманецька розглядає адаптацію малого та середнього бізнесу до господарювання в умовах кризи [4]; О. В. Піскунова досліджує розвиток малого бізнесу за різних форм державної фінансової підтримки, використовуючи при цьому математичне моделювання [7].

Дана стаття написана за результатами дослідження надрукованих видань, які охоплюють сферу малого бізнесу, підприємництва з урахуванням впливу розвитку малого бізнесу на регіональний і загальнодержавний розвиток. Метою наукової статті є аналіз показників розвитку малого бізнесу за регіонами України та з'ясування важливості функціонування малого бізнесу у розвитку економіки регіонів країни.

У процесі формування незалежності України та розвитку ринкової економіки у регіонах роль малого бізнесу у регіональній економіці часто недооцінювалася. Етап формування малого бізнесу після одержання Україною незалежності був складним. До малих підприємств ставились як до малоефективних і окремо не обліковували.